

वनस्पति तथा वनस्पति स्रोत सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना : वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतको संरक्षण, सम्बर्द्धन, दिगो उपयोग गर्नको लागि अन्वेषण, पहिचान, अभिलेखिकरण, विश्लेषण, प्रमाणीकरण, अध्ययन अनुसन्धान, जैविक सुरक्षा तथा आनुवांशिक स्रोतको व्यवस्थापन एवं वनस्पतिजन्य जैविक चोरी (वायो पाइरेसी) नियन्त्रण गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

संघीय संसदले यो ऐन बनाएको छ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ : (१) यस ऐनको नाम "वनस्पति स्रोत ऐन, २०७६" रहेको छ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

- (क) "आनुवांशिक स्रोत" भन्नाले स्व-स्थानीय (इन्सिटु) वा पर-स्थानीय (एक्सिटु) अवस्थामा रहेको वास्तविक वा सम्भावित महत्वको वनस्पतिक आनुवांशिक पदार्थ सम्झनु पर्दछ।
- (ख) "जडीबुटी" भन्नाले औषधीजन्य गुण भएको वनस्पतिको कुनै भाग, जरा, काण्ड, डाँठ, हाँगा, पात, फूल, फल, बिऊ, बोक्रा, टुक्रा वा त्यस्तै अन्य कुनै पदार्थलाई सम्झनु पर्दछ।
- (ग) "जैविक चोरी (वायो पाइरेसी)" भन्नाले अनाधिकृत रूपले वनस्पतिजन्य वस्तुहरूको संकलन, ओसारपसार, व्यापार, उपयोग तथा सो मा आधारित ज्ञान र सीपको अनाधिकृत प्रयोग समेतलाई जनाउँदछ।
- (घ) "जैविक प्रविधि" भन्नाले कुनै पनि जीव, वनस्पति तथा सुक्ष्म जीवका वंशाणु प्रयोग गरी उही प्रकृतिको वा नविनतम वस्तु तयार गर्ने प्रविधिलाई बुझाउँदछ।
- (ङ) "जैविक सुरक्षा" भन्नाले आधुनिक जैविक प्रविधि प्रयोग गरी उत्पादित वस्तुहरूको अनुसन्धान, स्थानान्तरण, ओसारपसार र प्रयोग एवं उपयोग गर्दा मानव स्वास्थ्य, जैविक विविधता र वातावरणमा नकारात्मक प्रभाव पर्न नदिन र संभावित खतराको रोकथाम गर्न अपनाईने सावधानीलाई सम्झनु पर्दछ।
- (च) "नेपाल फ्लोरा" भन्नाले नेपालमा पाइने वनस्पति प्रजातिहरूको वैज्ञानिक तवरले तयार गरिएको विस्तृत अभिलेख सहितको प्रकाशन सम्झनु पर्दछ।

- (छ) "परम्परागत ज्ञान" भन्नाले वनस्पति स्रोत तथा आनुवांशिक स्रोतको संरक्षण एवं उपयोगको बारेमा वैद्य, आम्ची लगायतका स्थानीय व्यक्ति, आदिवासी जनजाति वा स्थानीय समुदायमा परापूर्वकाल देखि निहित रहेको ज्ञान, सीप, खोज, प्रविधि र अभ्यास सम्झनु पर्दछ।
- (ज) "पहिचान" भन्नाले वनस्पतिको आकार, प्रकार, भाग, आदिको नापजाँच, रासायनिक परीक्षण, कोषीय अध्ययन, आनुवांशिक अध्ययन वा अन्य वैज्ञानिक पद्धतिद्वारा पहिचान गरी नामाकरण गर्नुलाई सम्झनु पर्दछ।
- (झ) "प्रयोगशाला" भन्नाले वनस्पतिको पहिचान, रासायनिक परीक्षण, जैविक प्रविधि, सुक्ष्मजीव परीक्षण, आनुवांशिक स्रोत संरक्षण गर्ने उद्देश्यले स्थापना गरिएका प्रयोगशाला सम्झनु पर्दछ।
- (ञ) "मन्त्रालय" भन्नाले वन तथा वातावरण मन्त्रालय सम्झनु पर्दछ।
- (ट) "बाह्य मिचाहा प्रजाति" भन्नाले अन्य देशमा प्राकृतिक रूपमा उत्पत्ति भई विभिन्न माध्यमबाट नेपाल प्रवेश गरी प्राकृतिक रूपमा फैलिएका, वातावरण, जैविक विविधता वा मानव स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर गर्ने र पार्न सक्ने, प्रतिकूल वासस्थानमा पनि हुर्कन र छिटो छिटो फैलिन सक्ने क्षमता भएका वनस्पति प्रजातिलाई जनाउँदछ।
- (ठ) "रैथाने (इन्डेमिक) वनस्पति" भन्नाले प्राकृतिक रूपमा नेपालको भौगोलिक सिमाना भित्र मात्र पाइने वनस्पति प्रजाति सम्झनु पर्दछ।
- (ड) "वनस्पति" भन्नाले हरित कण भएका वा नभएका तर आफ्नै प्रजनन क्षमता भएका प्राकृतिक रुख बिरुवा, झाडी, बुट्यान, झारपात, लहरा तथा उन्यूका विभिन्न प्रजाति सम्झनु पर्छ र सो शब्दले लेउ, काई, दुसी, झ्याउ, च्याउ वा यस्तै प्रकारका अन्य फूल फुल्ने वा नफुल्ने वनस्पति समेतलाई जनाउँछ।
- (ढ) "वनस्पति उद्यान" भन्नाले वनस्पतिको स्व-स्थानीय र पर-स्थानीय संरक्षण, अध्ययन, अनुसन्धान र वातावरणीय सेवाका साथै संरक्षण शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्यले स्थापित उद्यान सम्झनु पर्दछ।
- (ण) "वनस्पति स्रोत" भन्नाले जीवित वा निर्जीव अवस्थामा रहेका वनस्पतिका हाँगा विँगा, बोक्रा, जरा, पात, काण्ड, फूल, फल वा कुनै भाग, अंश, बीऊ, जर्मप्लाज्म, पाउडर, आनुवांशिक स्रोत, सारतत्व, अनुवंश परिवर्तित वनस्पति समेतलाई सम्झनु पर्दछ।
- (त) "विभाग" भन्नाले वनस्पति विभाग सम्झनु पर्दछ।

- (थ) "सुगन्धित वनस्पति" भन्नाले विरुवाको जरा, काण्ड, वोक्रा, पात, फूल, फल, विऊ आदिमा सुगन्धित तेल रहेका वनस्पतिलाई सम्झनु पर्दछ ।
- (द) "संस्था" भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना भई वनस्पति तथा वनस्पति स्रोत सम्बन्धी कार्य गर्ने उद्देश्य भएको सङ्गठित संघसंस्था, सहकारी, प्राज्ञिक वा अनुसन्धानात्मक निकाय, व्यवसायिक संस्था आदि सम्झनु पर्दछ ।
- (ध) "हर्वेरियम" भन्नाले वैज्ञानिक व्यवस्थापनका साथ वनस्पति नमुना राखिएको संग्रहालयलाई सम्झनु पर्दछ ।
- (न) "हर्वेरियम नमुना (वनस्पति नमुना)" भन्नाले वैज्ञानिक पद्धति अनुसार वनस्पतिको संकलन नम्बर र मिति, वैज्ञानिक नाम, वानस्पतिक परिवार, स्थानीय नाम, सङ्कलन गरिएको स्थान, सङ्कलन र पहिचान गर्ने व्यक्ति वा समूहको नाम सहित संरक्षण गरी राखिएको वनस्पतिको मृत नमुना सम्झनु पर्दछ ।

परिच्छेद- २

वनस्पति संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था:

३. वनस्पति संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था: (१) दुर्लभ, लोपोन्मुख, संरक्षित, रैथाने एवं अन्य वनस्पतिहरूको स्व-स्थानीय र पर-स्थानीय संरक्षण गर्न नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी वनस्पति उद्यानहरूको स्थापना गर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना भएका वनस्पति उद्यानहरूले वनस्पति प्रजातिको आनुवांशिक स्रोत संरक्षणको लागि सिड बैंक स्थापना गर्न सक्नेछन् ।
- (३) वनस्पति उद्यानहरूको मापदण्ड र अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
४. विशेष वनस्पति प्रजाति संरक्षण क्षेत्र: (१) संरक्षणको दृष्टिकोणले अति संवेदनशील एवं महत्वपूर्ण वनस्पति प्रजातिहरूको संरक्षणको लागि नेपाल सरकारले विशेष वनस्पति प्रजाति संरक्षण क्षेत्र तोक्न सक्नेछ ।
- (२) उपदफा १ बमोजिम तोकिएका विशेष वनस्पति प्रजाति संरक्षण क्षेत्र सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

५. वाह्य मिचाहा प्रजाति सम्बन्धी व्यवस्था: (१) वनस्पति संरक्षणको लागि वाह्य मिचाहा प्रजातिको पहिचान, नियन्त्रण, रोकथाम, उन्मूलन तथा व्यवस्थापनका लागि अध्ययन अनुसन्धान कार्य गर्न सकिनेछ ।
६. जैविक सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था: (१) कृषिजन्य बाहेकका कुनै वनस्पति वा वनस्पतिजन्य उत्पादित पदार्थ अनुवंश परिवर्तित हो वा होइन भन्ने परीक्षण विभागले गर्न सक्नेछ ।
- (२) जैविक प्रविधिद्वारा उत्पादित अनुवंश परिवर्तित वनस्पति एवं वनस्पति पदार्थको उत्पादन, परीक्षण, आयात तथा निर्यात गर्नु पूर्व विभागको सहमति लिनुपर्नेछ ।
- (३) जैविक सुरक्षा सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-३

पहिचान, अभिलेखिकरण तथा प्रमाणीकरण सम्बन्धी व्यवस्था

७. वनस्पति अन्वेषण (एक्सप्लोरेसन): (१) नेपालमा रहेका रैथाने, दुर्लभ, लोपोन्मुख, संरक्षित, आयातित, बाह्य मिचाहा र आर्थिक दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण एवं अन्य वनस्पतिहरूको अन्वेषण गरी ती वनस्पतिका नमूना सङ्कलन र संग्रह सम्बन्धी कार्य विभागले गर्न गराउन सक्नेछ ।
८. पहिचान र अभिलेखिकरण: (१) दफा ७ बमोजिम अन्वेषण र सङ्कलन गरिएका वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतका नमूनाहरूको पहिचान गर्ने वैज्ञानिक निकायको रूपमा विभाग रहनेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम पहिचान भएका वनस्पतिलाई विभागले अभिलेखिकरण गरी नेपाल फ्लोराको रूपमा प्रकाशन गर्न गराउन सक्नेछ ।
- (३) वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतको अध्ययन, अनुसन्धान, पहिचान र आधिकारिक अभिलेख सहितको हर्वेरियम नमूना संग्रह गर्न हर्वेरियम रहनेछन् ।
- (४) हर्वेरियम सम्बन्धी मापदण्ड र अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
९. प्रमाणीकरण: (१) वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतको व्यापार प्रवर्द्धन सहजीकरणका लागि रासायनिक परीक्षण वा जैविक परीक्षण लगायत वैज्ञानिक अध्ययनका आधारमा पहिचान गर्ने कार्य प्रयोगशालाहरूले गर्नेछन् ।
- (२) उपदफा १ बमोजिम पहिचान भएका वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतको प्रमाणीकरण विभागले गर्नेछ ।
- (३) प्रयोगशाला र प्रमाणीकरण सम्बन्धी मापदण्ड र अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

वनस्पति अध्ययन अनुसन्धान सम्बन्धी व्यवस्था

१०. अध्ययन अनुसन्धान : (१) विभागले वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतसँग सम्बन्धित अध्ययन अनुसन्धान एवं प्रविधि विकासका कार्य गर्न, गराउन सक्नेछ।

(२) विभागले मन्त्रालयको स्वीकृतिमा विदेशी संघ संस्था वा विश्वविद्यालय वा वनस्पति उद्यान वा हर्वेरियम वा अन्य विषयगत प्रयोगशालाहरूसँग समन्वय र समझदारी गरी वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतको अध्ययन अनुसन्धान, प्रविधि विकास एवं हस्तान्तरण र क्षमता विकास गर्न सक्नेछ।

तर स्वदेशी संघ संस्था, विश्वविद्यालय वा प्राज्ञिक संस्थाका हकमा विभागले सो कार्य गर्न सक्नेछ।

११. अनुमति पत्र लिनु पर्ने: (१) नेपाल भित्र पाइने वनस्पति तथा वनस्पति स्रोत सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहने व्यक्ति वा संघ संस्थाले अध्ययन अनुसन्धान पूर्व विभागबाट अनुसूची १ बमोजिमको अनुमति पत्र लिनुपर्नेछ।

तर विदेशी व्यक्ति वा संघ संस्थालाई अनुमति पत्र दिँदा मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्नेछ।

(२) संरक्षित वनस्पति बाहेक अन्य वनस्पतिको अध्ययन अनुसन्धान गर्नको लागि नेपाली विद्यार्थीले उपदफा (१) बमोजिमको अनुमति पत्र लिनु पर्ने छैन।

१२. वनस्पति वा वनस्पति स्रोत प्रदान गर्न सकिने: (१) वनस्पति, वनस्पति स्रोत वा हर्वेरियम नमुनाको वैज्ञानिक अध्ययन, अनुसन्धान वा शैक्षिक प्रदर्शन गर्ने स्वदेशी वा विदेशी संघ, संस्थाले अध्ययन, अनुसन्धान वा शैक्षिक प्रदर्शनीको लागि कुनै वनस्पति वा वनस्पति स्रोत माग गरी विभाग समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन पर्न आएमा विभागले सो कार्यको लागि उक्त संघ, संस्थालाई मन्त्रालयको स्वीकृतिमा वनस्पति वा वनस्पति स्रोत प्रदान गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम वनस्पति, वनस्पति स्रोत वा हर्वेरियम आदान प्रदान गर्दा लाग्ने दस्तुर, पालना गर्नुपर्ने शर्त तथा अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद - ५

संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीचको सम्बन्ध

१३. वनस्पति उद्यान, हर्वेरियम, प्रयोगशाला स्थापना: (१) यस ऐनको प्रतिकूल नहुने गरी प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले कानून बनाई वनस्पति उद्यान, हर्वेरियम र प्रयोगशाला स्थापना गरी सञ्चालन गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम वनस्पति उद्यान, हर्वेरियम र प्रयोगशालाको स्थापना सम्बन्धी मापदण्ड तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१४. समन्वय र सहकार्य: (१) प्रदेश र स्थानीय तहमा वनस्पति उद्यान, हर्वेरियम र प्रयोगशाला स्थापना गर्दा विभागले आवश्यक प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

(२) प्रदेश र स्थानीय तहमा पहिचान भएका वनस्पति र वनस्पति स्रोतको नमुना राष्ट्रिय अभिलेख प्रयोजनको लागि विभागमा पठाउन सकिनेछ।

(३) प्रदेश र स्थानीय तहबाट पहिचान भएका वनस्पतिको प्रमाणीकरण सम्बन्धी कार्य विभागले गर्न सक्नेछ।

१५. नमुना आदान प्रदान: (१) वनस्पतिको संरक्षण र अध्ययन अनुसन्धानका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले वनस्पतिका जीवित नमुना वा वनस्पति स्रोत एवं हर्वेरियमका नमुनाहरू आदान प्रदान गर्न सक्नेछन् ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम वनस्पतिका नमुनाहरू आदान प्रदान गर्दा पालना गर्नुपर्ने शर्त तथा अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद - ६

जडीबुटी प्रवर्द्धन तथा विकास सम्बन्धी व्यवस्था

१६. जडीबुटी प्रवर्द्धन: (१) विभागले जडीबुटी प्रजातिको प्रवर्द्धन कार्यका लागि असल खेती प्रविधि विकास गर्ने, भौगोलिक क्षेत्र अनुसार उपयुक्त प्रजाति छनौट र सिफारिस एवं जडीबुटीको व्यवसायिक खेतीको लागि विशेष क्षेत्र रेखांकन कार्य गर्न सक्नेछ।

(२) आर्थिक तथा व्यवसायिक एवं खेती प्रविधि विकासका दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण जडीबुटी तथा सुगन्धित वनस्पतिहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने कार्य विभागले गर्नेछ।

(३) विभागले सफल परीक्षण गरेका जाति प्रजातिको गुणस्तरीय बीऊ, बेर्ना, एवं विकसित प्रविधिहरूको उपयुक्त विधिद्वारा सिफारिस एवं हस्तान्तरण तोकिए बमोजिम गर्न सक्नेछ।

(४) जडीबुटीको पहिचान तथा स्वस्थताको प्रमाणीकरण सम्बन्धी कार्य विभागले गर्नेछ।

(५) व्यापार प्रवर्द्धनको लागि जडीबुटीको असल खेती तथा संकलन अभ्यास सम्बन्धी प्रमाणीकरणको कार्य विभागले गर्न गराउन सक्नेछ।

(६) प्रमाणीकरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१७. पेटेन्ट दर्ता एवं प्रविधि हस्तान्तरण : (१) विभागले विभाग र मातहतका कार्यालयहरूले गरेको नवीनतम खोज, अनुसन्धान तथा फर्मूलाहरूको पेटेन्ट प्रचलित कानून बमोजिम दर्ता गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दर्ता भएका पेटेन्ट तथा अन्य आविष्कार र फर्मूलाहरूको उपयोगका लागि सार्वजनिक, सहकारी तथा निजी क्षेत्रलाई तोकिए बमोजिम प्रविधि विकास गरी हस्तान्तरण गर्न सकिनेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम दर्ता भएका पेटेन्ट वापत प्राप्त हुने लाभको बाँडफाँड तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१८. बोर्डको गठन: (१) जडीबुटीको उत्पादन, बजार व्यवस्थापन, व्यापार प्रवर्द्धन र रोजगारीको अवसरहरूको सृजना गरी आर्थिक समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउन नेपाल सरकारले जडीबुटी विकास बोर्डको गठन गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठन भएको जडीबुटी विकास बोर्डको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) जडीबुटीको विकास तथा प्रवर्द्धनको लागि सम्बद्ध सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने।

(ख) जडीबुटीको खेती विस्तार तथा उत्पादन, प्रशोधन तथा बजारीकरणका लागि प्रवर्द्धनकारी नीति तथा कार्यक्रम लागू गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका निकायहरू बिचमा समन्वयकारी भूमिका खेल्ने,

(ग) जडीबुटीको आन्तरिक र बाह्य माग एवं आपूर्तिको अध्ययन र विश्लेषण गर्ने।

(घ) जडीबुटीको बृहत्त खेती विस्तार, उत्पादन र प्रशोधनको लागि स्थानीय समुदाय, नीजि तथा सहकारी क्षेत्रको सहभागितालाई प्रोत्साहित गर्ने,

(ङ) जडीबुटीको बजार व्यवस्थापन एवं तोकिएका प्रजातिको समर्थन मूल्य निर्धारण गर्नको लागि एकिकृत जडीबुटी खरिद तथा भण्डारण केन्द्र स्थापना गर्ने,

- (च) जडीबुटी बाली बीमा र सहूलियत ऋण सम्बन्धी कार्यहरूका लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउने,
 - (छ) सार्वजनिक, नीजि, सहकारी साझेदारी समेतमा जडीबुटीजन्य उद्योगहरूको विकास गरी रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्ने,
 - (ज) जडीबुटीको क्षेत्रमा प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी एवं नविनतम प्रविधि भित्र्याउनका लागि सहजीकरण गर्ने,
 - (झ) जडीबुटी कृषक, संकलक, उत्पादक, उद्योगी तथा व्यापारी लगायतको एकिकृत सूचना प्रणालीको विकास गर्ने,
 - (ञ) विभाग लगायतका अन्य अनुसन्धानमूलक संघ संस्थाबाट प्राप्त प्रविधि र अनुसन्धान नतिजाहरूको कार्यान्वयन गर्ने,
- (३) उपदफा (१) बमोजिम गठन हुने बोर्डको बैठक, सांगठनिक संरचना, कोष र कोषको परिचालन, लेखा परीक्षण र अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१९. बोर्ड संगठित संस्था हुने: (१) बोर्ड एक स्वशासित संगठित संस्था हुनेछ।

(२) बोर्डको सबै काम कारवाहीको लागि आफ्नो एउटा छुट्टै छाप हुनेछ।

(३) बोर्डले व्यक्ति सरह चल, अचल सम्पत्ति प्राप्त गर्न, उपभोग गर्न, बेचबिखन गर्न वा अन्य कुनै किसिमले व्यवस्था गर्न सक्नेछ।

(४) बोर्डले व्यक्ति सरह आफ्नो नामबाट नालिस उजुर गर्न र बोर्ड उपर पनि सोही नामबाट नालिस उजुर लाग्न सक्नेछ।

२०. बोर्डको कार्यालय: (१) बोर्डको मुख्य कार्यालय काठमाडौं उपत्यकामा रहनेछ।

(२) बोर्डले आवश्यकता अनुसार नेपालभित्र शाखा कार्यालयहरू खोल्न सक्नेछ।

२१. बोर्डको कोष: (१) बोर्डको एउटा छुट्टै कोष हुनेछ।

(२) बोर्डको कोषमा देहायका रकम रहनेछ-

(क) नेपाल सरकारबाट प्राप्त रकम,

(ख) कुनै विदेशी सरकार वा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूबाट प्राप्त रकम,

(ग) जडीबुटी सम्बन्धी परामर्श सेवा बापत प्राप्त हुने रकम,

(घ) अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम।

(३) कुनै विदेशी सरकार वा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरुबाट अनुदान रकम लिंदा नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

(४) बोर्डलाई प्राप्त हुने सबै रकम नेपालभित्रको कुनै वाणिज्य बैंकमा खाता खोली जम्मा गरिनेछ ।

(५) बोर्डद्वारा गर्नु पर्ने सबै खर्चहरु उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट व्यहोरिनेछ ।

२२. लेखा र लेखापरीक्षण: (१) बोर्डको आय व्ययको लेखा नेपाल सरकारले अपनाएको तरिका बमोजिम राखिनेछ ।

(२) बोर्डको लेखापरीक्षण महालेखा परीक्षकद्वारा हुनेछ ।

२३. कार्यकारी निर्देशक: (१) बोर्डको प्रशासकीय प्रमुखको रूपमा एक कार्यकारी निर्देशक रहनेछ ।

(२) नेपाल सरकारले कार्यकारी निर्देशक पदमा कृषि, वन, जडिबुटी, वनस्पति, प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन, वाणिज्यशास्त्र, अर्थशास्त्र मध्ये कुनै विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गरी कम्तीमा सात वर्ष अनुभव भएको व्यक्तिलाई नियुक्ति गर्न वा तोक्न सक्नेछ ।

(३) कार्यकारी निर्देशकको पदावधि चार वर्षको हुनेछ र निज बढीमा चार वर्षको लागि पुनः नियुक्त हुन वा तोकिन सक्नेछ ।

(४) कार्यकारी निर्देशकको पारिश्रमिक, सेवाको शर्त तथा सुविधा नेपाल सरकारले तोकेबमोजिम हुनेछ ।

(५) बोर्डको गठन भएपश्चात कुनै कारणले कार्यकारी निर्देशकको पद रिक्त भई उपदफा (२) बमोजिम नियुक्त नभएसम्म दैनिक प्रशासनिक कार्यका लागि मन्त्रालयले अधिकृत कर्मचारीलाई कार्यकारी निर्देशकको कामकाज गर्न खटाउन सक्नेछ ।

२४. बोर्डको कर्मचारी: (१) बोर्डले आफ्नो कार्य सञ्चालनको निमित्त आवश्यक कर्मचारी तोकिए बमोजिम नियुक्त गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम नियुक्त कर्मचारीहरुको पारिश्रमिक, सेवाको शर्त तथा सुविधा सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(३) बोर्डको स्वीकृत दरबन्दीमा पदपूर्ति नहुँदा सम्मका लागि बोर्डबाट माग भई आएमा नेपाल सरकारले आवश्यक कर्मचारीहरु उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

२५. नेपाल सरकार समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्ने: बोर्डले आफूले गरेको काम कारवाहीको वार्षिक प्रतिवेदन प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको तीन महिनाभित्र नेपाल सरकार समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

२६. नेपाल सरकारसँग सम्पर्क: बोर्डले वन तथा वातावरण मन्त्रालय मार्फत नेपाल सरकारसँग सम्पर्क राख्नु पर्नेछ ।
२७. बोर्डको विघटन: (१) कुनै मनासिव कारणबाट बोर्डलाई खारेज गर्ने गरी नेपाल सरकारले निर्णय गरेमा बोर्ड विघटन हुनेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम बोर्ड विघटन भएमा बोर्डको सम्पत्ति र दायित्व नेपाल सरकारमा सर्नेछ ।

परिच्छेद - ७

निषेधित कार्य

२८. निषेधित कार्य: कुनै पनि व्यक्तिले वनस्पति उद्यानमा देहायका कार्यहरू गर्न गराउन पाउने छैन:-
- (क) वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतलाई क्षति पुऱ्याउन,
 - (ख) घरपालुवा पशुपंक्षी चरीचराउ गराउन,
 - (ग) वनस्पति उद्यानभित्र रहेका वा प्रयोगमा आइरहेका वा त्यस्तो क्षेत्र भएर जाने कुनै खोला, मुहान वा ताल तलैया थुनछेक गर्न,
 - (घ) वनस्पति उद्यानले उपभोग गरी रहेका पानीको स्रोत र मुहान बन्द गर्न,
 - (ङ) वनस्पति उद्यान भित्र आगलागी गराउन,
 - (च) वनस्पति उद्यानको सिमाना, प्रवेशद्वार, पर्खाल, साइनबोर्ड, सूचनापाटी, चिन्हपट वा भौतिक संरचना भत्काउन, हटाउन, तोडमोड गर्न वा हानी नोक्सानी पुऱ्याउन,
 - (छ) जथाभावी फोहोर मैला फ्याँक्न,
 - (ज) अनुमति विना प्रवेश गर्न।
 - (झ) तोकिए बमोजिमका अन्य कार्य गर्न।

परिच्छेद् - ८

कसूर र सजाय

२९. कसूर: कसैले देहाय बमोजिमको कार्य गरेमा यस ऐन अन्तर्गतको कसूर गरेको मानिनेछः-
- (क) दफा ६ (२) बमोजिम पूर्व सहमति नलिई जैविक प्रविधिद्वारा अनुवंश परिवर्तन गर्न वा अनुवंश परिवर्तित वनस्पति एवं वनस्पति पदार्थको उत्पादन, आयात तथा निर्यात गरेमा,
 - (ख) दफा ११ को उपदफा (१) बमोजिमको अनुमति नलिएमा,
 - (ग) दफा १२ को उपदफा (२) बमोजिम स्वीकृति नलिएमा वा दफा १२ को उपदफा (३) विपरितका कार्यहरू गरेमा,
 - (घ) जैविक चोरी गरेमा,
 - (ङ) परिच्छेद् ७ बमोजिमका निषेधित कार्य गरेमा ।
३०. सजाय: (१) देहाय बमोजिमको कसूर गर्ने व्यक्तिलाई देहाय बमोजिम सजाय हुनेछः-
- (क) दफा २८ खण्ड (क), (ख), (ग), (घ), (ङ), (च) र (छ) बमोजिमका निषेधित कार्य गरेमा प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही हुनेछ ।
 - (ख) दफा २८ को खण्ड (ज) बमोजिमको निषेधित कार्य गरेमा कार्यालय प्रमुखले प्रवेश शुल्कको दोब्बर जरिवाना गर्नेछ । प्रवेश शुल्क नतोकिएको वनस्पति उद्यानहरूमा रु. एक सय जरिवाना हुनेछ ।
 - (ग) दफा २९ खण्ड (क) बमोजिमको कसूर ठहरिएमा अनुवंश परिवर्तित वनस्पति एवं वनस्पति पदार्थ जफत गरी विभागको प्रमुखले रु. बीस हजार देखि रु. एक लाख सम्म जरिवाना गर्नेछ ।
 - (घ) दफा २९ को खण्ड (ख) र (ग) बमोजिमको कसूरमा विभागको प्रमुखले रु. पाँच हजार जरिवाना गर्नेछ ।
 - (ङ) दफा २९ खण्ड (घ) बमोजिम कसूर ठहरिएमा उक्त जैविक पदार्थ जफत गरी कसूरको मात्रा हेरी विभागको प्रमुखले रु. पचास हजार सम्म जरिवाना गर्नेछ ।

परिच्छेद-९

विविध

३१. प्रवेश तथा सेवा शुल्क सम्बन्धी व्यवस्था: (१) प्रवेश अनुमतिपत्र वा वनस्पति उद्यान प्रमुखको अनुमति नलिई कुनै पनि व्यक्ति वनस्पति उद्यान भित्र प्रवेश गर्न पाउने छैन।

तर वनस्पति उद्यानभित्र स्थानीय समुदायले परम्परादेखि प्रयोग गर्दै आइरहेको बाटोबाट स्थानीय समुदायलाई आवतजावत गर्न यस दफाले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको प्रवेश अनुमतिपत्रको ढाँचा, प्रकार, दस्तुर र अन्य शर्तहरू तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(३) विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूबाट प्रदान गरिने सेवा र विक्री गरिने वस्तु वापत लाग्ने शुल्क र अन्य शर्तहरू सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३२. प्राप्त गर्ने सक्ने: नेपालका वनस्पति भनी पहिचान भएका र हाल नेपालमा उपलब्ध नभएका तर विदेशी संघ संस्थामा मृत वा जीवित रूपमा रहेका अवस्थामा भेटिएमा नेपाल सरकारले ती वनस्पति तथा वनस्पतिका नमूनाहरू प्राप्त गर्न सक्नेछ।

३३. गुणस्तर निर्धारण: (१) वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतको गुणस्तर निर्धारण गर्ने कार्य मन्त्रालयले गर्नेछ।

(२) गुणस्तर निर्धारण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३४. अभिलेख सम्बन्धी व्यवस्था : (१) विभागले देहायको विषयमा तोकिए बमोजिम ढाँचामा अभिलेख अद्यावधिक गरी राख्नु पर्नेछ:-

(क) वनस्पति विविधताको अभिलेख,

(ख) परम्परागत ज्ञानको अभिलेख

(ग) प्रविधि विकास एवं प्रविधि हस्तान्तरणको अभिलेख

(घ) अनुवंश परिवर्तित पदार्थको उत्पादन र आयात निर्यातको अभिलेख,

(ङ) आनुवांशिक पदार्थका अध्ययन, अनुसन्धान सहमतिको अभिलेख,

(च) नेपाली वनस्पति, वनस्पतिजन्य स्रोत अध्ययन अनुसन्धानको लागि विदेशी संघ संस्थालाई उपलब्ध गराएको अभिलेख,

(छ) रासायनिक परीक्षण गरिएका वनस्पतिहरूको अभिलेख

(ज) वायोलोजिकल अध्ययन भएका अभिलेख

(झ) टिस्युकल्चर प्रोटोकल विकास भएका वनस्पति अभिलेख

(ञ) रैथाने वनस्पति अभिलेख

(ट) दुर्लभ, लोपोन्मुख र संरक्षित वनस्पतिको अभिलेख

(ठ) बाह्य मिचाहा प्रजातिको अभिलेख

- (ड) आयात निर्यात भएका जडीबुटीको विवरण
- (ढ) खेती प्रविधि विकास भएका जडीबुटी प्रजातिको विवरण अभिलेख
- (ण) वनस्पति उद्यानमा रहेका वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतको विवरण अभिलेख
- (त) अध्ययन, अनुसन्धान अनुमतिपत्रको अद्यावधिक विवरण,

(२) उपदफा (१) बमोजिमका अभिलेखहरू प्राथमिकताका आधारमा प्रकाशन गर्न सकिनेछ।

३५. पुरस्कार दिन सकिने: विभागले वनस्पति तथा वनस्पति स्रोतको अध्ययन, अनुसन्धान, पहिचान, प्रविधि विकास र विस्तार, संरक्षण र विकासमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने कर्मचारी, व्यक्ति वा संस्थालाई प्रत्येक वर्ष तोकिए बमोजिम राष्ट्रियस्तरको पुरस्कार प्रदान गर्न सक्नेछ।
३६. प्रचलित कानून बमोजिम हुने: यस ऐनमा लेखिएका कुरामा यस ऐन बमोजिम र अन्य कुरामा प्रचलित नेपाल कानून बमोजिम हुनेछ।
३७. अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सक्ने: विभागले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकारहरू मध्ये केही अधिकार मातहतका कार्यालयहरूलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ।
३८. नियम बनाउने अधिकार: नेपाल सरकारले यो ऐन कार्यान्वयन गर्न आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ।
३९. निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्ड बनाउन सक्ने: नेपाल सरकारले यो ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावलीको अधीनमा रही आवश्यक निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्ड बनाई लागू गर्न सक्नेछ।
४०. यसै ऐन बमोजिम स्थापना भएको मानिने: यो ऐन प्रारम्भ हुनुभन्दा अगाडि स्थापना भई सञ्चालनमा रहेका हर्वेरियम, वनस्पति उद्यान, प्रयोगशाला, वनस्पति अनुसन्धान केन्द्र तथा अन्य कार्यालयहरू यसै ऐन बमोजिम स्थापना भएको मानिनेछ।

अनुसूची १
अनुसन्धान अनुमति पत्रको ढाँचा

मिति:-

विषय: अनुसन्धान अनुमति सम्बन्धमा ।

श्री.....

.....

प्रस्तुत विषयमा मिति २०.../...../..... को निर्णयानुसार त्यस कार्यालयको क्षेत्रमा निम्नानुसार अनुमति प्रदान गरिएको छ ।

अनुसन्धानकर्ताको नाम	पहिलो	बीचको	थर
अनुसन्धानकर्ताको ठेगाना	स्थायी : अस्थायी:	ईमेल:	फोन नं. :
सम्बद्ध संस्था	संस्थाको नाम :		ठेगाना:
पद			
अनुसन्धान तह	व्यक्तिगत/ स्नातक तह / स्नातकोत्तर तह /पि.एच.डी. अन्य :	संस्थागत : राष्ट्रिय / अन्तर्राष्ट्रिय	
अनुसन्धानको शीर्षक			
अनुसन्धानको क्षेत्र			
अनुसन्धानको विधि	नमूना संकलन		नमूनाको परीक्षण
	गर्ने	नगर्ने	नेपालमा विदेशमा
अनुसन्धानको समयावधि देखि सम्म ।		
अनुसन्धानको शर्तहरू	<p>१. अनुसन्धानकर्ताले विभाग र सम्बन्धित कार्यालयसँग समन्वय गरी अनुसन्धान कार्य गर्नुपर्नेछ ।</p> <p>२. अनुसन्धानकर्ताले आफ्नो अनुसन्धानको प्रस्ताव सम्बन्धित कार्यालयमा समेत बुझाउनु पर्नेछ ।</p> <p>३. अनुसन्धानकर्ताले अनुसन्धान समाप्त भएपछि एक प्रति कागजी प्रतिवेदन र एक प्रति विद्युतीय प्रतिवेदन विभागमा बुझाउनु पर्नेछ ।</p> <p>४. अनुसन्धानकर्ताले नतिजाहरू प्रकाशित गर्दा अनुसन्धानमा संलग्न कर्मचारीको योगदानको आधारमा सह-लेखकको रूपमा समावेश गराउनु पर्नेछ ।</p> <p>५. संकलित नमूना नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृती नलिई विदेश लैजान पाईने छैन ।</p> <p>६. संकलित प्रत्येक प्रजातिका मृत नमूनाहरू एक/एक थान श्री राष्ट्रिय हर्बेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशाला (KATH) गोदावरी, ललितपुरमा बुझाउने ।</p>		

.....
वैज्ञानिक अधिकृत